

## Alkotás és tájékoztatás

Azon gondolkodom, miért ismerem jobban — természettudományokba temetkezetten — a szépirodalom Forrás-nemzedékét, mint a velük párhuzamosan induló, magukat a tudományokkal eljegyző hazai magyar korosztályt?

Egymással szembenálló szempontok jellemzik a tudomány és a tömegek kapcsolatát. Középiszolások jelen-habzsoló érdeklődése, egyetemi hallgatók részletekkel barátkozó, de még az egészet is átfogni vágyó telhetetlensége, a mindennapok szokásaiba zökkent felnőttek figyelmének ébrentartása (napról napra avuló ismeretek, az egykori hivatásos oktatás fakuló nyomainak frissítése), a tudományos gondolkodás új koordinátáinak tudatosítása, a legalsó szintek felemelése, a legfelső szintek közönyének, zárkózottságának letűrése — csak néhány gondja a közművelődésnek világszerte. Ehhez sajátos helyzetünkben múltból öröklött és a megszokottság tehetetlenségével szemlélt keretek, gyökeretlen hagyományok járulnak, és — részben éppen ezért — több-kevesebb érdektelenség is.

A tudomány eredményeinek közvetítése a társadalmi felelősség légkörét alakítja ki. A közvetítés folyamatát azonban ma is csaknem százéves kifejezésekkel nevezzük meg az „ismeretterjesztés“ és a „népszerűsítés“ egymást nagyjából fedő fogalmaival. E megnevezések abból a korból származnak, amikor a közvetlen vagy akár a közvetett kapcsolat a tudománnyal még kevesek kiváltsága volt, ezek a kevesek viszont koruknak majdnem teljes tudásanyagában képesek voltak többé-kevésbé tájékozódni. Abban az időben valóban elemi ismereteket kellett terjeszteni, a tömegek szellemét inkább a hagyomány, mint a tudomány befolyásolta.

Ma ez a szerkezet lényegében változott meg. Egyre nagyobb tömegek szakadnak el a hagyományoktól és kerülnek kapcsolatba hivatás-szerűen a tudomány egy-egy részterületével. A szakemberek azonban csak egy szűk pásmában bővítik rendszeresen ismereteiket, azonkívül csupán érdeklődők. Ismereteik sem egy-két emberöltő alatt avulnak el, mint az elmúlt korokban, hanem egy emberöltő alatt két, sőt a jövőben akár három forradalmi megújulásra is lehet számítani. Ilyen körülmények között nem az ismeretek felhalmozása az amúgy is reménytelen cél, hanem egy olyan mozgékony tömegtájékoztatás megteremtése, amely a hivatásos iskolai képzésen túl társadalmi méretekben segíti az új — vagy akár a hagyományossá vált — fogalmak értelmezését és értékelését. A fő feladat az emberi gondolkodás liúttetésének érzékel-

tetése, megbízható tájékoztatás a múlt tartós értékei, a jelen új fogalomrendszerei között, kitekintés a jövő felé. Ez már a tudomány feltárását jelenti a társadalom tagjai előtt, magát az emberközelbe hozott élő tudományt.

A tudománynak és a tömegeknek ezekre a kapcsolataira vonatkozott Gáll Ernőnek „a dialógus jegyében“ elhangzott figyelmeztetése. A hazai magyar nyelvű újságírás és szépirodalom mellé kívánkozó tudományos tájékoztatást hiányolva Gáll Ernő az egyre bántóbb egyensúlyzavart állította villanófénybe. Az akkor és azóta kipattant gondolatok középpontjában szellemi közéletünk tudományos tájékoztatóinak és tájékozódóinak viszonya áll, feladataink megoldását társadalmunk értelmiségi szerkezetének lényeges módosulásai sürgetik.

\*

Nem könnyű múlt és jövő határán a jelen történelmi helyét megszabni, de a tudomány történetében a hatvanas évek a közoktatás, az úrkutatás és különösen a számológépek forradalmi fejlődése nyomán minden bizonnyal mezsgyét jelentenek. Azt, hogy mi is felkészültünk erre a korszakos változásra, a felsorakoztatható statisztikai adatok bizonyítják. Jövőbe vetülő felelősségünknek abból a feltételezésből kell kiindulnia, hogy alkotmányunk előírásai értelmében a magyar anyanyelvűek is számarányuk szerint vesznek részt ezekben a fejlődési irányzatokban.

Az 1970-es Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1969. június 1-re vonatkoztatott adatai szerint az ország lakossága 20 010 178 fő. Ebből 40,5% városi, 59,5% falusi környezetben él (figyelmet érdemel, hogy tíz évvel ezelőtt a városi és falusi lakosság aránya 31:68%-hoz volt, a húsz évvel ezelőtti adatok 23:76%-nak felelnek meg). A városiasodás egyben a képzettség fokozódásával is járt. 1951-ben végzett 3800 középiskolás, 1961-ben 46 500, 1967-ben 99 553. Ugyanakkor 1967-ben az ipari (könnyűipari, energetikai, fémipari, faipari), mezőgazdasági, egészségügyi szaklíceumokban 19 000, a művészeti, kulturális szaklíceumokban 369 hallgató végzett. Ebben az évben mesterfokon még 11 714-en nyertek képesítést.

Főiskolai oktatásunk jelenlegi szerkezetét a következő adatok szemléltetik: az 1969—70-es tanévben működő 192 egyetemi tanszék közül műszaki jellegű 64, természettudományi 36, pedagógiai 66, humán 26. A pedagógiai oktatás keretében a reál és a humán képzés eloszlása nagyjából egyenlő.

Főiskolai végzettjeink száma az utóbbi húsz év végpontjait összevetve: 1949-ben 48 676 fő; 1969-ben 151 705 fő. Az 1969-es adatok főbb tételei a következőképpen oszlanak meg tudományterületek szerint:

Természettudomány, technika		Humán tudományok, művészetek	
műszaki . . . . .	54 207	nyelvek, történelem . . .	15 191
közgazdasági . . . . .	19 467	filozófia . . . . .	5 369
matematika, fizika . . . .	7 306	jogtudományok . . . . .	6 203
orvostudomány . . . . .	9 742	művészeti oktatás . . .	3 372
egyéb természettudomá- nyok . . . . .	6 592	összesen . . . . .	30 135
összesen . . . . .	97 314		

Mivel az adatok csupán egy-egy év jellemzői, a műszaki, természettudományos képzettségük arányszáma a pergő esztendőkkal egyre hatványozottabban növekszik.

Tájékozódás a múltban és a jövőben, de mindenekelőtt az emberi gondolkodás jelenében: ez a tudománnyal foglalkozók fő feladata. Sajtónkban ma a tájékoztatás fő, sőt szinte teljes súlya az írással hivatászerűen foglalkozókra, az írókra hárul. Hivatásszerű íróképzés, anyanyelvű stílusgyakorlás számunkra az ország két nagy egyetemén, a magyar nyelv- és irodalom szakon létezik.

Míg az írók számára biztosított az anyanyelvi kultúra lehetősége, addig a tudományok területén ez nem ilyen közvetlen, holott az alkotó tudomány (például az adatközlés szintjén) gyakran eredetibbét, értékeesebbet adhat, vagy éppen pótolhatatlanabb feladatot végezhet el, mint egy több-kevesebb tehetséggel megírt vers vagy prózai mű. A tudományos munkák értékelését viszont csak korunk fő tudományos irányzatainak képzett szakemberei — matematikusok, fizikusok, műszakiak, természetkutatók — végezhetik el. Szakemberek rendszeres írásbeli jelentkezése számára csak rangos keret, színvonal és szakszerűség jelenthet zálogot. Irodalmunk egyre izmosodó derékhada mellé ezért kerülnek ritkán a tudományművelők közül feltörő nevek, pedig a legfiatalabb korosztályban is bőven akadnának elhivatott, jó tollú szakemberek — hogy csak Barabás Endre, Kis J. Botond, G. Nagy Károly, Lám Irén, Kónya Ádám, Macalik Ernő és a többiek nevére emlékeztessék —, akik tudományos fejlődésükben és tudományfeltáró munkájukban szélesebb nyilvánosság számára munkálkodhatnának. Nem szólva a tudományos diákkörök igényességén nevelkedett ezernyi főiskolás almaidról és törekvéseiről, a diplomamunkák eredményeiről, az első évek szárnybontogató próbálkozásairól. Mindez a számok és a tények tükrében és a humaniorák felé forduló sorstársak lehetőségeivel összevetve meggondolkoztató, s most, hogy a Korunk széles skálájához hasonlóan A Hét is megnyitotta hasábjait a reáltudományok hazai magyar képviselői előtt, új távlatokat kaphat egy tudományos Forrás-nemzedék kinevelése is.

\*

A tudománynak legsikeresebben, legszélesebb fronton ható fegyverei a múltban is a folyóiratok voltak. Ezek közül idézném a Kolozsváron 1846-ban induló Természetbarátot, melyet az 1848-as forradalom vihara sepert el, valamint az 1857-ben alapított és megszakításokkal 1947-ig működő Erdélyi Múzeumot, mely végeredményben a későbbi romániai magyar sajtótörténet egyetlen figyelemre méltó tudományközvetítő lapja volt, bár sohasem fordult valóban a tömegek felé. Viszonylag szélesebb olvasóközönséget teremtett a maga számára néhány természetrajzi-földrajzi (elsősorban honismertető) folyóirat, de igényesebb próbálkozások megizmosodására az első világháború előtt a fővárosi folyóiratirodalom konkurrenciája és az erdélyi közművelődési állapotok miatt, a két világháború között pedig művelődéspolitikai megfontolásokból nem lehetett számítani. A felszabadulást szinte hagyományok nélkül értük meg, és adósok maradtunk ennek a hiánynak a megszüntetésével.

A hazai román nyelvű folyóiratirodalom példaadó bőségben kínál anyagot az ismertetésre. A sorban legelől áll az a csaknem kétszáz szakosított tudományos folyóirat, akadémiai és egyetemi közlöny, melyek szűk körökben terjednek ugyan, de eredményeik esetenként sok olvasót érdekelhetnek. Ezek mellett a tulajdonképpeni tudományfeltárást, a földrajzi-biológiai „ismeretterjesztést“ a Natura és a Terra képviseli, hozzájuk parádés köntösben csatlakozik a természetvédelem folyóirata (vagy inkább évkönyve), az Ocrotirea naturii. Széles tematikájú és színes kivitelű a középszintet képviselő Știința și tehnica, mellé 1971-től gyakorlati technikai folyóirat társul, a Tehnium. Magazinszerűen néhány más hetilapban is folyik népszerűsítő munka, emellett szinte valamennyi hazai román nyelvű folyóiratnak és újságnak van tudományos melléklete. Az eredmények magyar nyelvű közvetítése, a hazai tudományfeltáró munka szemmel tartása sajtónkban maga is kellő forrásanyagot biztosít, tudományos alkotó erőink teljesebb kibontása, a születő értékek csiszolása és közkinccsé tétele azonban még előttünk álló feladat.

\*

Alapállásban a pillanatnyi társadalmi valóságot kell elfogadnunk. Értelmiségünk körében két évtizede állandóan hangsúlyozódik az eltolódás a műszaki és természettudományok javára. Az utóbbi egyetemi évek adatainak tükrében ez az arány négy az egyhez értéket mutat, és a fejlődésben az alkotmányos biztosítékok értelmében a nemzetiségek is váll váll mellett haladnak. A kialakult szerkezetnek előbb-utóbb jobban kell tükröződnie a sajtó nyilvánosságában, a tömegek felé forduló, tudományközvetítő hazai magyar irodalomban, ha nem akarjuk, hogy megakadjon a körforgás az alkotótól a tömegekig és vissza.

Nem elég az interpretált tudomány, a zszurnalista vagy irodalmár véleménye a tudományról. A tények szellemét, az adatok nyelvét, a tervezőét, a matematikusét, a fizikusét, a biológusét és a többiekét kell — a formálódó gondolatokkal együtt — közvetíteni. Itt és most kell ismertetni az országos, világméretű, de a helyi, nemzetiségi eredményeket is; szokják meg ezt a szakmán kívüli és kétkezi dolgozók iránti kötelezettséget már a főiskolák tudományos köreiben dolgozó diákok ezrei, a részletproblémákkal küszködő kutatók, baráikozzanak meg vele a szintézisek korába jutott professzorok. A tudomány társadalmi felelősségének légkörét kell megteremtteni, és ez a légkör termékenyítő lesz magára a tudományra, de a tudomány utánpótlására is.

*Dr. Turbó T. Al. la.*

# VERMESY PÉTER: ÖRDÖGVÁLTOZÁS CSÍKBAN

(Opera-partitúra, részlet)

Tamási Áron novellája nyomán  
Szöcs István szöveggönyve

( $\frac{2}{4}$ , Allegro molto)

2. Mib.

2. Cor.   
con sord.  
sf

Trp. (Do)   
con sord.  
sf

Tub.   
con sord.  
sf

Tuba   
con sord.  
sf

Durumó (T.)

Székely (B.)  
Grs. C.   
f Ki vagy? Ki vagy? Ember vagy é-, vagy mi a keske-bé Ka?

Pf.

Vcl.e   
pizz.  
arco

Vcl.i   
f  
pizz.



„A svéd újságíró 37 éves férfi. Családos, felesége is dolgozik. Vidéken született, nincs újságírói végzettsége. Az újságírást gyakornokként kezdte egy 15—20 000-es példányszámú vidéki napilapnál. Aztán egy másik újsághoz ment át, majd onnan egy harmadikhoz. Polgári lapnál dolgozik, de a szociáldemokratákra szavaz. Általános riporter, munkaideje heti 42 óra. 2750 koronát keres havonta. Ha jobb fizetést akar, azt csak egy negyedik lapnál kaphatja meg. Munkáját három hónapnál hosszabb időre sohasem szakította meg, saját lapján kívül más lapoknak nem ír. Politikai és szakmai szempontból inkább passzívnak mondható. 14 éve újságíró, és az elkövetkező hat évben még van esélye rá, hogy előléptessék. Később már aligha kerül erre sor. Ilyen a svéd újságíró” — állapítja meg szenttelenül és személytelenül a tanulmány bevezetője. A szerzők fiatalos szenvedélye tulajdonképpen az adatok értelmezésében és szerkesztési szemléletében lép elő. Ez a könyv\* ugyanis a Stockholmi Újságíró Főiskola tavalyi végzettjeinek diplomamunkája.

Ilyen lenne a svéd újságíró? A szerzők nem sietnek az ítélettel. Figyelmeztetnek: ez csak egy átlag-újságíró, akinek még nincsenek, mert nem is lehetnek dimenziói. Pontosán azok a dimenziói hiányoznak, amelyek majd a tudományos igényű adatfeldolgozásból bontakoznak ki, s amelyekben ráismerhetünk bármely svéd újságíróra. És nemcsak svédekre...

Hogyan lesz valaki Svédországban „firkász”? Körülbelül úgy, mint nálunk. Vagy hívják, vagy ajánlják, s ha egyik sem, akkor maga jelentkezik (mondjuk: hirdetésre). A svéd újságírók 40 százaléka mindegyikre összekötöttései révén került a laphoz, és csak 20 százalék saját kezdeményezésből.

A Svéd Újságírószövetségnek valamikor a század elején alig 60 tagja volt, számuk ma meghaladja a 6000-et. Mivel az újságírókereslet a század eleje óta szüntelenül nő, sokáig nem vették figyelembe a jelentkezők végzettségét. Aki bevált, az jó volt úgy, ahogy volt. A fiataloktól ma már diplomát követelnek. Amióta 1959-ben megalakult az első újságíróképző főiskola, s nyomában a többi, évente mintegy 240 (!) elméletileg képzett fiatal újságírót „dobnak piacra”. S úgy tűnik, még ez is kevés. A kereslet e robbanása a 60-as évek elején következett be, és azóta is tart.

A fiatal újságíró-nemzedék térfoglalása nyilván számos bonyodalommal jár. Először is politikailag radikálisabbak, mint szüleik. Felvételük ezért körülményesebb. A főszerkesztő minden esetben megadott séma szerint „meginterjúvolja” a jelöltet. Például

H. Culea

## Sociologia cunoașterii

A bukaresti szerző könyve abban az új sorozatban (Sintezze sociologice) jelent meg, amelynek eddigi kötetei a hazai szociológiai termés örvedes gyarapodását jelzik. Culea munkája az igényes tájékoztatás szándékával készült: informálni, eligazítani kíván a megismerés szociológiájában. Bemutatja — jól átgondolt válogatás alapján — e szakterület kiemelkedő marxista és nem marxista szerzőit. Az életrajzi adatok mellett rövid szemelvényeket közöl a legjelentősebb művekből, de az adat-szolgáltatáson kívül értelmez és értékel is. Nem lép fel azal az igénnyel, hogy megoldja a még tisztázatlan kérdéseket, ám a szelekcióban érvényesülő egyéni álláspontját tételesen is megfogalmazza.

Culea főként a társadalmi élet megismerésével kapcsolatos problémákkal foglalkozik, s e törekvése abból a munkahipotézisből fakad, amely szerint a megismerés szociológiájának tárgyát elsősorban a társadalmi környezet és a fel-tárására irányuló kutatás kapcsolata alkotja. A marxista gnoszeológia szellemében Culea azt várja a megismerés szociológiájától, különösen pedig e területen elindítandó konkrét kutatásokról, hogy a különböző eljárások, nézőpontok és eredmények relativitását meghatározó társadalmi feltételek tudatosításával elősegítse a megismerés haladását ösztönző szocio-analitikus vizsgálódást. A bukaresti szerző könyve nem tárgyalja a megismerés szociológiájának hazai képviselőit, jelzi azonban, hogy haladéktalanul szükségesnek mutatkozik e vonatkozásban is feltárni a közelmúlt gazdag örökségét. (Editura științifică, 1970.)

\* *Journalistkåren i Sverige. En undersökning utförd vid Journalisthögskolan i Stockholm. Almqvist & Wiksell Förlag AB. Stockholm, 1970.*

# téka

Sütő András

## Rigó és apostol

„Minden nép óhaja — nyílt vagy titkos törekvése — olyan színben tűnni föl a világ előtt, amilyen a vágyaiban lenni szeretne. Ezen nincs mit csodálkoznunk — köszönt rá olvasójára legfrissebb kötetében is őszinte szóval Sütő András. Ha csodálkozik is némelykor, az író nem téveszti össze sem a maga, sem a mások vágyait a valósággal: minden vágyat meglát jártában-keltében országvilág útjain, Kisbaconban és Pusztakamaráson csakúgy, mint Rómában, Naumburgban és Teheránban, de akárcsak elődei a világgjárásban, Sütő is a szülőföld népének képét és mandátumát viseli, mely felruházta a tisztánlátásnak és igazmondásnak azzal a terhes-gyönyörű kötelességével, ami átjárja ennek a remek kötetnek minden szavát. (Kriterion, 1975.)

Cristian Popișteanu —  
Mircea Bogdănescu

## Europa, incotro?

A szerzők az európai biztonság kérdését történetiségében tárgyalják. „A történelem viszapillantó tükrében” láttatják előbb a két világháború közötti „furesza közzjátékokot”, majd a hidegháború interregnumát. A biztonság és az együttműködés kölcsönhatásának elemzése során külön fejezetben foglalkoznak az államközi kapcsolatok kétoldali változatának előnyeivel, de nem mulasztják el felmérni az Atlanti-óceánon túli állásfoglalások problémakörét sem: a távolból minden őszemodottabb. A szerzők egyik alap gondolata: a biztonság elválaszthatatlan a nemzeti függetlenségtől és szuvere-

ilyeneket kérdez: milyen betegségeken esett át? Volt-e neurózisa? Villában vagy bérházban lakik? Mi a hobbija? Van-e gépjárművezetői jogosítványa? Ha nincs, miért nincs? Milyen politikai egyesületek tagja? Ezután összeállítják a jelölt személyi dossziéját, s előterjesztik a javaslatot a lapvállalat igazgatóságának. Végso soron az dönt, aki a tőkét befekteti.

Ennek ellenére — írja a tanulmány — téved, aki az előbbiekből arra következtet, hogy a svéd sajtó a valóságos politikai erőviszonyokat tükrözi. A kormányzó szociáldemokratáknak például nincsen számottevő sajtójuk, a két legnagyobb napilapot, a *Dagens Nyheter* és *Aftonbladet*et a polgári pártok pénzelik (mert van pénzük). Svédországban csöppet sem különös tehát, ha egy újságíró olyan lapnál dolgozik, amely jobban fizet, legyen az akár a konkurrens vállalat, akár a saját politikai meggyőződésével ellentétes nézeteket hirdető másik párt lapja. Sok szociáldemokrata újságíró dolgozik más pártok sajtójában. Hasonlóképpen jellemző, hogy a legtöbb kommunista vagy kommunistákkal rokonszenvező újságíró nem szociáldemokrata lapoknál, hanem a néppárti (polgári liberális) *Dagens Nyheter*nél található. A *Dagens Nyheter* különben, munkatársait tekintve, inkább baloldali lapnak számít: szociáldemokraták és kommunisták együtt kétszer annyian vannak, mint az összes polgáriak — liberálisok és nem liberálisok — együttvéve. Felmerül a kérdés: ha a néppárt lapjának munkatársai nem, akkor ki rokonszenvezik a néppárttal? Talán a lap vezetői? Érdekes módon azok sem. Nehezen hihető, hogy a lapvállalat tulajdonosi számára közömbös, kik ülnek a főszerkesztői fotelekben. S még nehezebben hihető, hogy ne tudnák, kikre bízták a lapjukat. Inkább arról van szó, hogy a lapvállalkozás is üzlet, tehát nem közömbös, mekkora példányszámban kél el a lap. (Nagy példányszám — több reklám; s a reklám hajtja a vállalatnak a hasznot!) A polgári demokrácia és az „objektivitás” könnyen manipulálható égisze alatt egyet s más elnéznek a népszerű újságíróknak. Végül is a lap népszerűsége a munkatársak népszerűségétől függ.

A *Dagens Nyheter* légré az azonban sok tekintetben kivételes. A vidéki lapoknál, ahol a svéd újságírók zöme dolgozik, a vállalat igazgatása többnyire szorosan összefonódik a lapvezetéssel (a főszerkesztő az igazgatótanács tagja). A vezércikk tartalmáért, „kellő szubjektivitásáért” a főszerkesztő a fejével felel, s még a „független” főszerkesztő sem teljesen független, vezércikkének tartalma ellen utólag is súlyos következményekkel járó kifogásokat emelhetnek a „főnökök”. Erősen meg van kötve a kezük a kisebb szerkesztőknek is; minden lapnál a szerkesztők rétege az, amely leginkább el kívánkozik jelenlegi munkaköréből. Még a riportter sem mindig maga dönti el, miről ír, kivel készít interjút, mit kérdez az illetőtől, hanem a legtöbb újságnál a lap vezetőse előzőleg „beméri”, „belátószögeli” („vinkling”) a riportot. A legnagyobb függetlensége a sportújságíróknak van. Helyzetek némiképpen kiváltságosak: az ő cikkének mindig vitathatónak szabad lennie!

Mit kezd a svéd újságíró a lelkiismeretével? — tesz fel a kérdést maguknak is az újságíró-szociológusok. Létezik egy kollektív szerződés, amely fel-



Jogosítja az újságíró, hogy visszautasítsa az ún. „megalázó“ feladatokat. Ilyen feladatokat nem is osztunk ki — mondta az egyik főszerkesztő. A szociológiai mélyfúrás mégis azt bizonyítja, hogy az újságírók többsége már megtagadott különböző feladatokat. Persze, nem szabad eltúlozni a helyzet drámaiságát. Valójában csak „vitatni“ szokták a feladat helyességét. Sokan úgy vágják el a gordiusi csomót, hogy egyszerűen „elfelejtik“ a számukra kényelmetlen feladatot.

Kit és mit képviselnek tehát a svéd újságírók? Többségükben alig többet, mint önmagukat. Jellemző adat, hogy háromnegyed részük nem tagja semmiféle politikai egyesületnek. Passzivításban különösen a nők vezetnek.

Az újságírás sokáig tipikus férfifoglalkozás volt. Ha előfordult is, hogy egy-egy nő erre a pályára merészkedett, ténykedésüket előítélettel kísérték („tollszár“ = *pennskaft* volt a gúnynevük!), és sokáig meg kellett elégedniük a „női rovatok“ szerkesztésével. Ma már minden ötödik újságíró nő. A 60-as évektől az újságírás gyors iramban „feminizálódni“ kezdett. A 24 évesnél fiatalabb újságírónemzedékben a nők aránya a férfiakénak háromszorosa. A szociológiai felmérés fiatal kivitelezői is többségükben lányok. Mindez azt jelenti, csökkent az ellenállás. Ami nem zárja ki, hogy bizonyos területek a nők számára továbbra is „tabuk“ maradjanak: például ma sem találni egyetlen sportújságírónőt egész Svédországban! Ugyanakkor a nők — bár átlagképzettségük magasabb — ugyanazért a munkáért kevesebb átlagbért kapnak, mint a férfiak. Mégis általában elégedettebbek. Ez igénytelenségükkel magyarázható — jelentik ki a szigorú szerzők.

A fiatal lányok beözönlése a szakmába tovább bonyolítja a fiatalabb és idősebb nemzedék viszonyát. Az újságírás két nemzedéke, a 60 előtti és a 60 utáni, konfliktusba került egymással — s a szakadékok csak mélyíti, hogy a fiatalok többsége diplomás, az idősebb nemzedék pedig megrekedt valamikori műveltsége szintjén. A vidéki újságoknál a munkatársak kétharmadának érettségije sincs. A baj az, hogy az idősebbeket nem teszik érdekeltté a továbbtanulásban. A vidéki újságíró fizetése nem függ össze azal, jár-e továbbképző kurzusokra vagy sem. A képzettség ráadásul az előléptetés esélyeit sem növeli. A vezető állásúknak semmiféle lapnál sincs magasabb képzettségük, mint alarendeltjeiknek. Pozíciójukat hosszabb szolgálati idejüknek vagy rutinjuknak köszönhetik. A szakszervezeti lapoknál például négy főszerkesztőből háromnak alacsonyabb a végzettsége, mint szerkesztősége többi tagjának, a fizetése viszont magasabb. A szociáldemokrata lapoknál hasonló a helyzet: a fiatal diplomásoknak alig van esélyük arra, hogy vezető állásba lépjenek elől.

Az idősebbek ellenségesen viselkednek a fiatalokkal szemben, mintha diplomájukért irigyelnék őket, a fiatalok pedig keveslik anyagi és erkölcsi érvényesülésük lehetőségét. A feszültséget csak fokozza, hogy maga az újságírás is átmeneti időket él: egyre bürokratikusabbá, egyre személytelenebbé válik. A romantikus „hőskorszakot“ a vakfegyelem korszaka váltja föl. Az újságok monopóliumhelyezete megvál-

renitástól. „Az európai szolidaritás fogalmának, a modern Európa kialakulásának a folyamata együltthaladt az európai nemzetek kialakulásának és érvényesülésének a folyamataival. A történelem tanúsága szerint Európa egységesítésének kísérletei e realitás mellőzésével — reakciók jellemei voltak...“ (Editura politică, 1970.)

W. Somerset Maugham

## Az oroszlánbőr

Egykori népszerűsége ma sem érthetetlen: Maugham az az író, akiről úgy állapíthatjuk meg, hogy stílusa könnyed, történetei olvasmányosak (sőt, még tanulságosak is!), hogy közben nem gondolunk semmi sértőre. Hogy nem a nagy, hanem a kis emberi sorsok elbeszélője lett, az nem annyira azért van, mert kicsinek bizonyult a korhoz, amelyben — 1874—1965 között — élt, hanem inkább, mert a kor bizonyult túl nagyszabásúnak hozzá. Kár lenne kevesebb megértő humort tanúsítanunk iránta, mint amennyit ő tanúsított többnyire gyarló hősei iránt. (Kriterion, 1970.)

Cs. Szabó László

## Római muzsika

Mintegy 320 lapot szentel a szerző élettársa emlékének, egy kötetbe foglalván 1963 és 1969 között papírra vetett három naplóját és három esszét. Valamennyi Rómáról, még inkább a latin—olasz—római, de egyúttal európai civilizációról vall, a múlttól s annak túlkrözödéséről a mában úgy, mintha élőszóban hallanánk a szerző vizuális, olvasmány- és fantáziaélményeit. Egyidőben ol-

# téka

vasunk naplót, regényt, történelmi szakirodalmat, bedekkert, művészet- és irodalomtörténetet; egyidőben ismerkedünk e huszadik századi humanista csodálatos Rómájával, az ókorival s az Örökkel, az etruszokkal és a görögökkel, Horatiuszal, Vergíliusszal, de Keatscel, Apollinairerel is, a Via Appiával és a mai olasz emberrel, II. Szilveszter pápa korával s együtt a magyar államalapítás európai vetületeivel, Donatellóval és Goethével. (Aurora, 1970.)

Heller Ágnes

## A mindennapi élet

Heller Ágnes gazdag pályájának jelentős állomása e 300 oldalal megvalósuló könyv, s egyben a marxista társadalomfilozófiai irodalom nemzetközire rangú alkotása. A nagyszabású monográfia négy részre tagolódik. A mindennapi élet fogalmát, az egyént és világot taglalja a szerző az első részben; majd a mindennapi és nem mindennapi összefüggését, a mindennapi életnek az életcsőhöz, politikához, tudományhoz, művészethez és valláshoz való viszonyát elemzi. A harmadik és negyedik részben a mindennapi élet szerkezetét vizsgálja és azokat a lehetőségeket, amelyeket e szerkezet nyújthat bizonyos szokásrendszerek, az alkotótevékenység és a sokoldalú egyéniség kialakulása számára. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

Vasile Pavelcu

## Invitație la cunoașterea de sine

Az 1965-ben megjelent Drama pszichológiai szerzője most a *Psyché*-sorozatban jelentkezik legújabb kötetével. Ebben

toztatta a munka jellegét. Az „amerikanizálódás“ megfojtotta az újságíróban a „színészt“, akinek nap nap után az olvasó kegyeire kellett pályáznia; élete hőstettek sorozatából állt, s feltámasztotta benne a hivatalnokot, akinek nincs más kötelessége, mint végrehajtani az utasításokat. A hőskorszak nemzedéke többszörösen is úgy érzi, hogy meghaladták. Ugyanakkor nem tud lemondani a régi eszményekről, melyeket minduntalan szembesíteni kell a megváltozott valósággal. Hogy milyen erősen tartják magukat ezek az eszmények, az a frissen végzett fiatalokon mérhető le: nagy részük az újságíró szerepéről alkotott hagyományos képpel kezdi pályáját. Aztán csalódik, s jobbik esetben búcsút mond az újságírásnak. Persze, olyan is akad, aki az eszményeinek. mond búcsút.

Az újságírójelöltek kutatócsoportja végül a svéd újságíró-társadalom vágyait, törekvéseit mérte fel. Kiderült, hogy a szerkesztőségi ülés a svéd lapok többségénél formális. Bérézési, személyi kérdések csak kivételesen kerülnek eléje, abba pedig, hogy kit alkalmazzon a lap, sehol sincs beleszólása. A liberálisabb lapnál, a *Lagens Nyheter*-nél megpróbálkoztak azzal, hogy a szerkesztőség „rotációval“ képviseltette magát a vezetőségben, de sokan azt is csak amolyan „látszategyenlősédek“ tartják. A svéd újságírók azt követelik, hogy a munkaösszejövetelek ne szorítkozzanak lényegtelen kérdésekre és ismertetésekre. Demokratizálják a vezetést, vitassák meg a lap valamennyi fontos belső kérdését, legyen nyílt, őszinte a légkör. Az újságírók egy kis hányada a lap tulajdonviszonyainak felülvizsgálását javasolja.

Milyen legyen a jövő újságírása? Fennáll a veszély, hogy a tehetségesebb végzett újságírókat elszippantják más, az újságírással rokon, de nagyobb anyagi ellenszolgáltatást biztosító pályák. Ezt a folyamatot a legvonzóbb bérpolitikával sem lehet megállítani. A munkafeltételek javítása, a nagyobb szakmai önállóság biztosítása — az egyedüli fegyver s a legbiztosabb vonzóerő. Az újságírás jövője nem szűkszerűen az amerikai út — szögezi le határozottan a munkacsoport álláspontját Lars Furhoff. Ezzel egyetérthetünk.

A svéd újságírás dimenziói figyelmeztetnek arra, hogy a modern újságíró ma már szociológus is kell hogy legyen.

Aradi József

## A tőkés hierarchológia kórtana

Minden társadalmi rend megtervezi és tökéletesíti intézményeinek működését. Egy-egy intézmény fölépítése sajátosan különbözik a másiktól, alkatilag, tagozódásban, elhelyezkedésben, alá- és fölérendeltségben, stílusban egyaránt. Állandó változások, módosulások is meghatározzák őket, akárcsak a kockajátéknál az átrakás, az újrendezés, valamelyes meghatározott összefüggésben az építmény egészével.

Az intézmények struktúrájában azonban az építmeny elemeit, a „kockákat” emberek testesítik meg, akik — az anyagtól eltérően — mozgékonyak, és mozgásukat objektív tényezőik is meghatározzák. Ezeknek megfelelően az egyén a hierarchia lépcsőfokain haladva igyekszik a legelőnyösebb pozícióba jutni. Kulcskérdés: vajon a társadalom az objektív törvények ismeretében képes-e a megfelelő válogatás mechanizmusának kidolgozására? Ez a mechanizmus (ha jól irányított) tudományos alapelvekre és normákra támaszkodva biztosítja — a mindig új és változó társadalmi elvárásoknak megfelelően — a hierarchia strukturális felfrissítését. Ellenkező esetben (tudományos normák híján vagy éppen téves alapelveknek normákká minősítésével) lehetővé válik hozzá nem értő elemek felemelkedése a ranglétrán.

A mai tökéletes társadalmi intézmények bürokratizálódásának, megmerevedésének a jelenségei a kutatók egész sorát foglalkoztatják. Ezúttal C. N. Parkinson\*, Laurence I. Peter és Raymond Hull\*\* könyveit emeljük ki, amelyek éles szatírával leplezik le a tökéletes bürokrácia gépezetét. A szerzők megállapítják, hogy „minden szervezet alkalmas a munka elvégzésére alkalmatlan személyeket”. „Ez a jelenség — úgymond — a hierarchia lépcsőin történő előrejutásban válik mind szembetűnőbbé. Az úgynevezett „Peter-alapelv” például leszögezi: „A hierarchiában mindegyik alkalmazott el akar jutni a hozzá nem értes szintjére.” Megtörtént — úgymond —, hogy egy jó szakképesítésű gépkocsiszerező technikust műhelyfőnökké léptettek elő, majd igazgató-helyettesé, tehát arra a fokra helyezték, ahol a képességeit meghaladó követelményeknek már nem tudott eleget tenni, jöllehet eladdig sikerei vezették fölfelé a hierarchia lépcsőfokain. Persze, helyzete tarthatatlanná vált, nem azért, mert ő nem óhajtotta volna fenntartani, hanem a szervezet visszautasítása miatt.

Ekkor kerül sor arra a jelenségre, melyet a „Peter-alapelvek”-ben „feldobásnak” neveznek. Az alkalmazott hozzá nem értéséből eredhető negatív következményeket elkerülendő, őt a hierarchiában tovább helyezik. Például: „W. B. reménytelenül illetéktelen személy, egy nulla, s az igazgatóság, hogy megszabaduljon tőle, olyan állásba helyezi, ahol nem kell tennie semmit.”

Persze, jogosan merül fel a kérdés: az ádáz egzisztenciális harc feltételei között miféle ördögi gépezet tarthat alkalmazotti rétegeket képességeiknek meg nem felelő beosztásban? Ez csakis a gépezet sajátos belső összetevőivel és magával a hierarchiával magyarázható. Valójában az illető személyt nemcsak személyes óhajai tartják a hozzá nem értés szférájában, hanem együtttható objektív és szubjektív tényezők is; éspedig:

\* C. N. Parkinson: *Parkinson törvénye. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965*; C. N. Parkinson: *Parkinson újabb törvényei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966.*

\*\* Laurence I. Peter — Raymond Hull: *Le principe de Peter. Edition Stock, Paris, 1970.*

a munkájában az önismeret, az én feltárásának kérdésével, módszereivel, társadalmi és egyéni jelentőségével foglalkozik. Abból a tételből kiindulva, hogy a társadalmi csoportok, valamint az emberközi kapcsolatok összhangjának alapja mások és önmagunk megismerése, érdekesen, fordulatosan, a lélektani kutatások eddigi eredményeinek fegyelmbe vételével keresi a választ az én, az emberek közötti hasonlóság és különbözőség kérdéseire. Nagy jelentőséget tulajdonít az önismeretnek a személyiség fejlődésében, az önnevelésben is. A szemléltető anyagul felhasznált irodalmi példák — O’Neill, Flaubert, Goncsarov, Gogol hősei — varázsolják élvezetessé, színessé e jelentős munkát. (Editura științifică, 1971.)

Sánta Ferenc

Isten a szekérem

Tamási Áron igézetében indult Sánta Ferenc írói pályája, s a Sokan voltunk fájdalmas szép lírájától Az öreg ember és a fiatal és a Garcia Lorca emlékének ajánlott Halálnak halála szikárabb epikumához, filozófiájához érkezett két év-tized alatt. Ezt a pályáivet rajzolja ki a válogatott novellák 24 írása. Nincs alattuk a megjelenés évszáma, s a szerző ezzel is jelzi, hogy valamennyit ma is vállalja — és valóban vállalhatja. Ahogy a novellákhoz illően tömör megjegyzésében írja: „S mert alázatot éreztem, sem könnyűséget, sem öncélú játékot soha magamnak meg nem engedtem. Miként ügyeltem arra is, hogy ne szaporítsak a kevésből érdemtelen sokat, de a sokból szigorú keveset inkább.” Sánta Ferenc a próza fontosságára figyelmet a nemzeti irodalom

# téka

*nagykorúsodásában, de amit általánosságban mond, az ő írásművészetére is alkalmazhatjuk: „Ez a legjobb út, mely önismerethez egyfelől, s másrészt egy világirodalomhoz vezet.” (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.)*

Kozma Mária

## Festett káposztalepke

*A Forrás-sorozat 54. kötete ismét egy ígéretes tehetséget bocsát útjára. Szöcs István előszavában a még mindössze huszonkét éves diáklány „fantasztikus” írásait szürrealista novelláknak nevezi, mi inkább groteszkeknek, abszurdnak vagy „abszurdoidnak” mondanánk őket. Persze, nem az elnevezés a lényeges, hanem a tehetség, a képzelőerő s a máris felfigyeltető tráskultúra, amely Kozma Máriát egyre erősödő prózáink első vonalába vezetheti. (Kriterion, 1970.)*

## Civilizátia la răscruce

*Azóta, hogy a kiváló tudós és marxista gondolkodó John Bernal forgalomba hozta, a tudományos-műszaki forradalom fogalma látványos pályát futott be. S ezen a pályán megkülönböztetett hely illeti meg ezt a kötetet, amely számos fordítás után most románul is hozzáférhetővé vált. A szerzők — több mint félszáz csehszlovákiai szakember — néhány évvel ezelőtt arra vállalkoztak, hogy a tudományos-műszaki forradalomnak az elkövetkező évtizedekre várható hazai fejleményeit, valamint az ezekből a jelenre tartozó következtetéseket számba vegyék. Munkájuk eredménye: ez a vaskos kötet — mutatis mutandis — más szocialista társadalmak fejlődésére*

— az előléptetőnek érdeke, hogy leplezze káderpolitikájának tévedését, minthogy ennek beismerése a saját hozzá nem értését hangsúlyozná az alkalmazottak kiválogatásában;

— úgy vélik, hogy ily módon emelik a személyzet morálját, bizonyítván: ha X vagy Y (képességeitől függetlenül) előléphetett, akkor másnak is lehetősége nyílhat a hierarchia lépcsőin való felemelkedésre; — ezen az úton haladva tartható fenn — állítják — maga a hierarchia, minthogy az előléptetett személy túl sokat tud, s lefokozása esetén mindazt az ellenfél táborában hasznosíthatná.

Megtörtént, hogy egyik háztartási cikkeket gyártó iparvállalat igazgatóságában 23 alelnök „működött” egyidejűleg.

A hierarchikus gépezet ilyen irányú működtetésének egy másik módja az úgynevezett „laterális arabeszk”. Ezen a cikcakkon a hozzá nem értő személyt nem részesítik ugyan fizetésjavításban, de új, hangzatos címmel ruházzák fel. Például: „R. F. mint személyzeti osztályigazgató illetéktelennek bizonyult. Nos, előző fizetése meghagyásával előléptetik: az osztályközi kapcsolatok koordinálója lesz. Ebben a minőségében R. F. a levélmásolatok osztályozásának a felügyeletét végzi.”

A meghódított pozíciók megszilárdítása és a végzett tevékenység igazolása együtt jár a nélkülözhetlenséget sugalló önmegnyugtatóssággal, a hierarchikus önszabályozással, mely fokozatosan, de logikus módon a szakmai automatizálódáshoz vezet. A Peter-alapelvek szerzői kimutatják: „Ezen automaták számára nyilvánvaló, hogy az eszköz sokkal fontosabb, mint a cél; a papír sokkal jelentősebb, mint a cél, amelyért létrehozták. Ezek a hivatalnokok úgy vélik, nem ők állnak a közönség szolgálatában, hanem ellenkezőleg: a közönség csak nyersanyag, melynek az örök »hivatal« rutinját, hierarchiáját, papírhalmozait kell szolgálnia.”

Ez a megcsontosodott előítélet nem tűri a kivételes hozzáértést. Például: E. B. tanárnő rendkívüli értelmi képességekkel rendelkezett. Gyakorlatlan lévén — gyakorlatba ültette át az egyetemen tanultakat, vagyis számot vetett a tanulóknak intellektuális színvonalára közötti különbséggel. Ennek eredményeként legértelmesebb növendékei egy év alatt sajátították el a három évre előírányzott tananyagot. Erre az igazgató közölte vele, hogy nem véglegesítheti, mert megszegte a programot, felborította a hivatalos rendet, nyugtalanítja azokat a tanárokat, akiknek ezeket a növendékeket a következő osztályokban tovább kell tanítaniuk...

A mai tőkés társadalomban az értékek kiválogatását nem a valóságos képességek, hanem a személyi kapcsolatok határozzák meg a legszembetűnőbben a hierarchia lépcsőfokain. Peter és Hull ezt a jelenséget a „parittyakó” elvén alapuló gyors előmenetelnek nevezik. Hogy ez a művelet sikerrel járjon, úgymond, feltétlenül szükség van:

- egy pártfogóra;
- a pártfogó véleményezésére, vagyis a pártfogóval való érdekazonosságra;
- a fölfelé vivő út szabadabb tételére oly módon, hogy ne legyen szükség kitérőkre;

— hajlékonyságra, abban az értelemben, hogy szükség esetén más pártfogó is igénybe vétessék;  
— ajánlatos a több pártfogó.

A leírt jelenség — mely manapság hihetetlen méreteket ölt — a hozzá nem értők széles tömegének fölemelkedéséhez vezet. A folyamat azonban nem lehet végtelen. Ezt a tényt a következő viszonylat bizonyítja:

$$Q.M. = \frac{A \text{ hozzá nem értés szintjén levő alkalmazottak száma}}{A \text{ hierarchikus szervezet alkalmazottainak száma}} \times 100$$

Nyilvánvaló, ha Q. M. — mint mutató — azt fejezi ki, hogy a hierarchikus szervezet érettsége 100%-kal egyenlő, akkor hatékony munkát képtelen kifejezni, s ez a „tűrhetetlen érettség” helyzetéhez vezet. Következésképp az illető rendszer már nem töltheti be feladatát, és logikus módon el kell hagynia a történelem színterét.

A kapitalista valóság — miként a szerzők műveiből kitűnik — az átható gúnytól is lelepleződik. Kitűnik, hogy a valóság és az ironia között nincsenek már határok.

Lánczos István

## A „veszendő” megmentése, avagy egy Bartók-életregény

Szegő Júlia vetette fel először nálunk egy átfogó Bartók Béla-életrajz gondolatát, s azt példás szorgalommal, hozzáértéssel, sőt művészi érzékkel meg is valósította. A sok adat, melyet kutatva, leveleket másolgatva és emberekkel — a „tanúkkal” — beszélgetve lejegyzett, majdnem 600 lapra növesztette a kötetet, melyet most fordítok románra a bukaresti Kriterion megbízásából. Így kerültem aztán közelebb ehhez a munkához, mely pár év leforgása alatt a harmadik, bővített kiadást is megérte, és komolysága, tömörsége, gazdagsága érdemén az olvasók és a céhbeliek elismerésére egyaránt számot tarthat.

Megható az a szeretet, amellyel Szegő Júlia Bartók életéhez és művészetéhez közeledik. Az olvasó joggal érzi, hogy a biográfia itt csak alkalom a művész és műve fontosságának a megvilágítására. Alázat és áhitat van benne, nem akarja megfejteni Bartók életét, inkább annak kimerítésére törekszik, hogy megmentse a „veszendőt” azoknak az életrajzíróknak a számára, akik 2000-ben — ahogy a belga Dille állítja — képesek lesznek majd megírni a hiánytalan Bartók-életrajzot, mivel addig „meghalnak barátok és ellenségek egyaránt, nem lesz senki, akinek érzékenysége megátolná a teljes igazság feltárását”, sőt, addig „előkerülnek a ma még lappangó levelek és adatok is”.

nézve is tanulságos megállapításokat tartalmaz. A Radovan Richta vezette munkaközösség ugyanis szerencsésen elkerülte a nyugati futurológiai kutatások számos buktatóját, óvakodott valamiféle olcsó, „szép új világ” sablontól, de nem fogadta el a másik, egyébként épp annyira természetlen változatot, a kultúrpeszimizmust sem. Legtanulságosabbak talán azok a fejezetek, amelyek a tudományos-műszaki forradalom és művelődés kérdéseit boncolgatják. A szerzők a művelődést döntő fontosságúnak tartják a jövő előnyösebb változatainak megválasztásában, a szocializmus nagy esélyét, győzelmének fontos feltételét látják a lenini művelődési forradalom sikerében. (Editura științifică, 1970.)

Ádám György

### Amerika Európában Vállalatbirodalmak a világgazdaságban

A kitünően adatolt, hatalmas dokumentációra építő, a világgazdasági kérdések iránt magas színvonalon érdeklődők számára valóban nagyon hasznos munka „az amerikai kihívás” kérdéskörében időszerű eligazítás, noha — érthetően — a feldolgozott statisztikai alapanyag csak 1967-ig felel meg a teljesség eszményi, de egyetlen könyvön belül soha meg nem valósuló igényének. A Servan-Schreiber megfogalmazta, már-már klasszikussá váló „le défi américain” kérdést Ádám György új, szélesebb, „időzített” összefüggéseiben tárgyalja: „...a kihívás továbbra is Amerikából ered, de a probléma kibővült: a mű-

ködő tőkét exportáló társaságok külföldi érdekeltségeinek központilag irányított vállalatbirodalmakban való összefogása révén új aspektusai is támadtak." Az igényes Függelék a szövegben „szervült” adatok értékes halmazát megtoldja lexikális jellegűekkel; a Névmutató hasznos, de a tárgymutató hiányát a Tartalomjegyzék logikája és részletessége sem pótolhatja. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.)

## Probleme de literatură comparată și sociologie literară

A George Călinescu Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Intézet gondozásában megjelent kötet anyaga, az 1969 októberében Bukarestben tartott Országos Összehasonlító Irodalmi Tanácskozás közleményei, értékes hozzájárulást jelentenek e tudományág fejlesztéséhez. A 47 tanulmány változatos témákat dolgoz fel, így közös motívumok összehasonlítását a román és a világirodalomban.

Egész ciklus foglalkozik Eminescuval: a francia romantikához való viszonyát Aurel Sasu, költői kapcsolatát Káldánszával Mircea Vaida elemzi, Mózes Huba az eminescuvi Glossza eredeti változatait veti össze Dsida Jenő és Szabédi László fordításával. Számos közlemény a világirodalom egyes jelenségeire figyel fel az összehasonlító irodalom vonatkozásában: a mitikus struktúrák irodalmi körforgását Clío Mănescu, a francia „új kritikát” N. I. Popa, Jeszenyin és a XX. század költészetének kapcsolatát Mihai Novicov, Turgenyev viszonyulását a klasszikus német filozófiához Alfred Heinrich, a mai jugoszláv regény problémáját Voislava Stoianov-

Szegő Júlia egyike azoknak, akiknek elsőrangú érdemeik vannak a nagy zeneköltő és tudós romániai levelezésének felkutatásában és elrendezésében. Neki adta át 1950-ben Ioan Busiția belényesi rajztanár Bartóktól kapott több tucatnyi levelét, valamint újságkivágásait. Ezekben is, mint mindenben, ami Bartókkal kapcsolatos, Szegő Júlia a művészi tudat forrásait és a művek keletkezésének mélyebb körülményeit kutatja. Ezért fordul állandóan Dillehez és a többi Bartók-életrajzíróhoz, kutatóhoz, folyóiratokhoz, kortársak vallomásaihoz. Érzí, hogy csak így képes az ember feledésbe hulló történetét átmenteni az utókor számára. Ez a cél állandóan hatalmában tartja a szerzőt, aki a legmagasabbrendű tárgyilagosság hangján szól a kortársakról, a kor forrongó művészi és társadalmi körülményeiről. Sohasem feledkezik meg a közvéleményt alakító zenekritikáról sem: napilapok tömegét lapozta fel, interjúk üzenetét és körülményeit faggatja, koncertek közönségéhez fordul Bartók tolmácsoló művésze felidézése végett.

Szegő Júlia adatgyűjtői készsége és adatainak fontossága a nemzetközi Bartók-életrajzirodalom viszonylatában is jelentős. Számos eddig ismeretlen vagy csak részben ismert, a mélybe szorult adat, elfelejtett mozzanat, a megunthatatlan hétköznapi színjátékanak művészi egyéniséget alakító ereje kívánczik könyvében a felszínre. Szegő Júlia munkáját talán az is megkönnyítette, hogy Bartókból nem kellett „hóst” alkotnia, hiszen a hősiesség jelen van Bartók minden életmegnyilvánulásában; a művész óriási tudatossága észrevette a múlt pillanat történelmi értelmét, értéket, perspektíváját. Ezért nem zavar a sok levél szövegének teljes vagy töredékes idézése: mindezekből Bartók emberi gazdagsága és művészi sokműrűsége, a mindenkire magával ragadó őszinteség és egyszerűség szóial meg. Az a pózmentes, világhírű zeneköltő, akiről magam is írtam, hiszen alkalmam volt látni és hallani őt, sőt, beszélgetni is vele, ott ragyog mindvégig ebben az életrajzban.

Ha közelebről megvizsgáljuk ezt az írást, feltűnik, hogy Szegő Júlia nem célszerű életrajzíró, s talán épp ennek köszönhetően éles és megbízható Bartók-képet. „Életrajzának” legfőbb érdeme, hogy érzi, sőt tudja és olvasóiban is tudatosítja, mennyire életté, eseményé, művészi és emberi kinyilatkoztatássá válik Bartók zenéje. Bizonytalan századunkban a nagy magyar zeneköltő csupa biztos értékű művet hagyott hátra, s e művek születési körülményeiről érdekes, olykor egyenesen megrázó adatokat találunk. Ilyen az „ostromállapotszerű elzárttság”-ban fogant Csodálatos Mandarin keletkezésének története is: fűtetlen szobában, számtalan nélkülözés és anyagi gond, Európa vajúdása és Kodály Zoltán meghurcoltatása közepette íródott! Legjobban az érdeklő Szegő Júliát, hogyan változott, fejlődött, gazdagodott Bartók, s vált képessé mind szélesebb művészi feladatok átfogására és megoldására, hogyan vállalta a feladatok fokozását haláláig. Mindez szükséges volt emberi és művészi megvalósulásához, ahhoz, hogy 1935-ben ilyen szavakkal valljon emberről, világról, saját humanista meggyőződéséről: „Mai ember, minden idők legvadabbikának embere, próbálg mindenekelett ember lenni; s ha felfogtad, mit jelent

embernek lenni, csak akkor törődhetsz hazával, társal és baráttal."

Ebben az életrajzban minden benne foglaltatik, ami fontos, jellemző vagy csak éppen érdekes Bartók Béla pályafutásában: fejlődésének első nagy korszaka, mely az 1914-es világháború kitöréséig tart, e korszak „romantikus” jellege, majd a forradalmi érzés megérése és kibontakozása, a parasztné felfedezése, midőn a zenefolklor terén folytatott kutatások végett Bartók „semmiféle lépést nem sajnál” — nemcsak teremtőerejének fokozása céljából, hanem mert „itt erre szükség van, másképp nem érhető el semmi”; aztán a harmincas évek elején erősödő egyetemesség tudata Bartókban, aki szintetikus egyéniség volt — mindezt Szegő Júlia meggyőzően érzékelteti. Bartók kiállása ezekben az esztendőkből az emberiség örök eszményei mellett a negyvenes egyik legbecsesebb erkölcsi eseményei közé tartozik. Ebben az izig-vérig művészen volt valami állandó szigor és tiszta egyensúly, s talán ezért olyan feltűnően tökéletes emberi és művészi magatartása, a világ legjelentősebb mestereivel szemben is megállja a próbát, ha pedig a XX. század legtöbb zeneszerzőjével hasonlítjuk össze, különösen szembetűnik Bartók gyökereiből tehetése, magasabbrendű ízlése, külön művészi eszménye és határozottabb, aktívabb humanizmusa. Életének értelmét mégsem merítette ki az alkotásban, hivatásának tekintette a népzenekeletet, mivel a parasztné az európai ember tér- és időfogalmait fölé emelkedő alkotásnak tekintette. Hogy mennyire lekötötte Bartókot, a tudóst, a népzenekeletmunkáját, azt Szegő Júlia — ő maga is népzenekelet — mindvégig kitűnően érzékelteti. Ezáltal nyerünk teljes és hiteles képet a művész, a tudós és a harcos hármascapulatáról, azokról a hatalmas szenvedélyekről, melyek lényé mélyén lobogtak.

Szegő Júlia nemcsak egységes képet ad könyvében Bartók Béláról és művészetéről, hanem olyan mozzanatokat kap el, olyan töredékeket rögzít, oly értékes színtelvények akad meg a szeme, melyek jelentékenyen szaporítják eddigi ismereteinket Bartókról.

George Sbârcea

## téka

vici választotta vizsgálódása tárgyául. Engel Károly a francia könyvek erdélyi elterjedését kutatja a XIX. század második felében, míg Dávid Gyula ugyanazon időszakra vonatkozóan tanulmányozza Petőfi fogadtatását a román irodalomban. A kötet minden közleményét francia nyelvű kivonat ismertetés követi; Alexandru Dima bevezetője szintén megtalálható benne franciául is. (Editura Academiei R.S.R., 1970.)

Magyari Lajos

Csoma Sándor naplója

„Csomakörös mai lakóinak ajánlom, akik több nemzedék készsével, de felfedezték legnagyobb emberüket” — olvassuk a poéma ajánló sorait. A Magyar-megálmodta napló magas eszmei hőfokon vall Csomakörös nagy szülöttjéről, az út megszállottjának kőnok kitartását énekl meg, a közösség, a nép szolgálatába állított akarat erejét, a honvágy, a csüggedés hullámain, a feladat nagyságát. Érzékelteti a meg nem értés megaláztatását, az anyanyelvi magány kínjait, a világhírt, a későn jött elismerést. (Kriterion, 1970.)

## Intézményesedő programvesztés

Vajon miért adták ki ezeket a köteteket egy sorozatban, tépelődünk a *Literarisches Colloquium Berlin* (LCB) hét füzetét olvasgatva. A hét könyv: Uwe Brandner próza-songja, Gerald Bisinger hét verse, Günter Eich prózakötete, Günter Grass tanulmányai-előadásai, Lars Gustafsson hét elbeszélése, Artur Knoff „félpercesei” és Reinhard Lettau költeményei.

Vers, próza, tanulmány — a műfaj tehát nem mérvadó. A szerzők nemzetisége sem: Gustafsson svéd, Lettau amerikai német, Bisinger osztrák. Günter Grass neve ismerősen cseng Afrikában is, Artur Knoffnak ez az első könyve, a „Forrás-kötete”.

Zsibongó sorok, nehezen áthatolható szószövevé-

„Majd a szabadság  
békeessége is eljön...”

Az alcím „Portrévázlat József Attiláról”, de a kismonográfia nem az egyébként jól ismert költői életrajzra, hanem a költő lírájának modern műközpontú elemzésére, a versekben kifejeződő lelki rejtvények megfejtésére helyezi a hangsúlyt. A proletár eredet, sors és osztálytudat „hármassága” következtében József Attila esetében különösen fenye-

# téka

getett mindig a túlszociológizálás veszélye, ezért örvendetes, hogy közönségünk (s főleg ifjúságunk) figyelmét e kézikönyv a valóság és a tudat bonyolult kölcsönhatásain át egy személyi ihletből fogant esztétikum állandó mozzanatai felé fordítja. Jólesnek a felvillantott romániai vonatkozások: Gaál Gábor üdvözlő cikke 1926-ban, a Korunk versközlései, az Erdélyi Helikonban megjelent nyilatkozat, a Brassói Lapoknak adott interjú (és számos bibliográfiai adat) a költővel való régi kapcsolatainkra utal, viszont hiányoljuk a népi fejlődésszakasz kelendő értékelését, mely nemcsak a költői stílus és képrendszer egyik kulcsa, hanem a költőt ért dogmatikus támadások magyarázata is. A kisonográfia külön értéke József Attila irodalomtudományi publicisztikájának, esztétikai kísérletezéseinek rövid méltatása egy önálló fejezetben, s a Függelék, mely a romániai sajtó József Attila-kultuszára vet világot. (Dacia, 1970.)

I. M. Lotman

## Lectii de poetică structuralistă

A nyelvészek után az irodalmi jelenségek kutatói is mind szélesebb körben fordulnak a strukturalista módszerhez, alkalmazva és mintegy szintetizálva a strukturalistáknak az antropológia és a lingvisztika, az információ-elmélet és a szemiotika terén az utóbbi másfél évtizedben elért eredményeit. Ennek során a nyugat-európai és amerikai szakemberek „felfedezték” a húszas évek orosz formalistáinak érdekes kísérleteit; a Szovjetunióban is egyre nő az érdeklődés irántuk, sorra jelennek meg újra műveik. Jurij Mihajlovics Lotman, a tartui (ÉszT SZSZK)

nyek, kábitó, véget érni nem akaró mondatok, metaforák, jelzők tömkelege, egyszerű epigramma-jellegű költemények, tényversek, tómondatos próza — mégis mi lehetett a kiadó rostája? Legfeljebb az, hogy ha a hét szerző között generációs különbségek is vannak, mégis mindnyájan ugyanannak a nyugati „csodának”, ugyanannak a kapitalista valóságnak a szemtanúi, és intellektuális osztálybűjüket mind technikai ötletekbe, iróniába fojtják. „Így képzelték el / 1930-ban a / jövőt. / Hogy valóban / ilyen is lett, / amiatt van, / hogy / ilyennek / képzelték el” — írja keserű fintorral Lettau *Titánia-palota*, *Berlin* című versében. A hetek közül mindenesetre ő az, aki a legpontosabban fogalmaz, leszámítva persze Günter Grass előadásait Döblinről, az alkalmi versekről, Arno Schmidtről, a Coriolanus-téma különböző feldolgozásairól. Am Lettau fiatalabb, 40 éves, szereti nevével nevezni a dolgokat, jóval elutasítóbb Grassnál. Lázadozni nem lázadozik (ha nem lenne pejoratív a szó, azt írnam a legszívesebben: hőzőng), ám mégis rokonszenves tartás a Lettaué, főleg, ha összehasonlítjuk a többiekkel.

Jó lenne pontos, lemérhető fogalmakkal dolgozni: mit akar, mit nem akar, mi ellen tiltakozik, mit utasít el a hét szerző. Am ők fintorognak, gúnyolódnak, ironizálnak, önironizálnak, valamilyen „nesztek, ez van” írói tartással azt a benyomást keltik, mintha egy tulajdonképpen már lezajlott dráma félig-meddig felesleges utójátékát kommentálnák apró megfigyelésekkel. A rossz közérzet, az emberi kommunikáció hiánya fölötti bánat könyvei ezek. Ami bántó, az a tisztánlátás hiánya. Pontosabban: nemcsak a tisztánlátás hiánya, hanem, hogy nem is próbálnak tisztán látni, megelégednek apró megjegyzésekkel, paradoxonokkal, a közismert gondok ábrázolásával. Tehát ahelyett, hogy az okot kutatnák, az okozat sokrétű, több perspektívájú ábrázolására helyezik a hangsúlyt.

A tisztánlátás „isteni adomány”, évszázadokkal mérve is kevés írónak adatott meg, hogy világosan meglássa a dolgokat, ám valljuk be: egy-egy irodalmi mű, bármilyen művészi legyen is, bármilyen íráskészségről tanuskodják, ha nem mond újat, az olvasót megfosztja a terra incognita felfedezésének örömetől, csalódást okoz.

Korunk kedvenc témái közé tartozik az írói elkötelezettség kérdése, az író szerepének feszegetése a társadalomban. Van, aki bevallja, van, aki tagadja, de minden író politikus, attól a pillanattól, hogy gondolatait nem tartotta meg magának, hanem — felelőssége tudatában vagy felelőtlenül — papírra vetette és közrebocsátotta. Sőt, tulajdonképpen a gondolat éberségének pillanatától politikus, mert sem gondolatban, sem írásban nem lehet tartósan megkerülni a Nagy Alternatívát: igen vagy nem. Nos, náluk, a „Heteknél”, újabb példát találunk, hogy az írók azt is mondhatják: *nemigen*. És ez a felelet nem arany középut, hanem félig gondolt gondolat. Bennünket, magyarokat arra a bizonyos Karinthy-kérdésre is emlékeztet: miért nem, ha igen?

Az egyetemes válasz azt egymástól is számon kéri, sajnós, főleg a nyelvöltögetés, az odamondogatás szintjén. Idézzük ismét Lettaut, nem mintha az övé



Jenne a „művészi csúcsteljesítmény“, hanem kényelmességből: az ő könyve a legtisztább képlet. „En — kiáltja/Günter Grass író —/másra/áhítozom, /nem a / Vietkong győzelmére, / és ennek az oka, hogy én / semmit sem / tudtam meg a Vietkongról. Jóllehet / írtak / már egyet s más / erről a problémaköréről, ám / kínaiul és hasonló / ismeretlen / nyelveken / — mint önök is tudják. Fordításokat / nem olvasok. En / csak eredetiben / olvasok. / Ennyit / mára / a / politikáról.“

Ír Lettau a Vietkongról? Nem. Hanem azt zokon veszi, hogy Günter Grass sem ír.

Günter Grass így nyilatkozik: „Emellett rengeteg a tennivaló, sokkal több, mint amennyit manifesztumokban és tiltakozásokban kifejezhetünk. Van rengeteg ismert és nem ismert író, aki el akarja kerülni »a nemzet lelkiismerete« elnevezést, ám alkalmissal felborítja az íróasztalt, és demokratikus portékával kereskedik. Ez azonban annyit jelent: kompromisszumra törekszik. Legyünk tudatában: a vers nem ismer kompromisszumot, mi azonban kompromisszumból élünk.“

A konklúzió: a vers nem ismer megalkuvást, tehát ne legyen demokratikus portéka?

A hét LCB-kötetből nyilván nem szabad végkövetkezéseket levonnunk a nyugat íróinak felelősségtudatáról általában, hiszen számtalan ellenpéldát is ismerünk, Heinrich Bölltől Sartre-ig, és a hét könyv különben sem az írói felelősségtudat antológiája...

Günter Grassról, Reinhard Lettauról már szó esett. Az osztrák Bisinger Nyugat-Berlinből emlékszik hazai, bécsi barátaira, otthoni emlékeket, beszélgetéseket idéz. Zabolátlan, a szó közepén megtört verssorok, olasz, francia, angol mondatok, idézetek, az írásjelek mellőzése, a mindent egy szuszra mondani akaró görcsös igyekezete jellemzi verseit.

„Io credo mondom a lányoknak a virágoknak az olyan / egyedüli virágoknak / a hatalom ennek az egyedül Santa Ecclesiának / a pompázatosága a virágok oly tarkák oly szá- / gok Aix en Provence Avignonból / őket is / gondolni kell / a hatalom / ezek a virágok Horovitz mondják Londonról / mondják Berlinben egy verset olvas és közben / azt mondja / My ancestors came from Hungary where / Horovitz was a town / megtöröm a sort újból a / hatalom a halál ezek a virágok / tu // felix Austria // nube.“

Lars Gustafssont, a legnagyobb skandináv irodalmi folyóirat szerkesztőjét meglehetősen ismerik a német nyelvterületen, egyik versében Bisinger is idéz tőle. Az LCB kiadványában két rövid prózával jelentkezik. A *Bakunyin* utazásával és a *Thorn*nal. Fordítója és barátja, Hans Magnus Enzensberger írja róla: „Filozófiája túlad a régi titkokon és sajátos értelmességhez vezet, olyan sajátos értelmességhez, hogy a mű hívős-tiszta tükrében ritka zsákmány tűnik föl: logikum, amely nem száraz, fantasztikum, amely nem zavaros.“ Szentvelen, hívős írásmódja, szigorú szerkesztése, filozófiától áthatott írásai mindenesetre meghökkenítőek. Minden kép mélyen újabb kép, az újabb kép mélyén még újabb kép, s a koncentrikus képek közepén paradox szentencia: „Ha egy kő csupán egy kő volna, nem neveznök kőnek.“

egyetem professzora eddigi publikációiban főleg a XVIII. és XIX. századi orosz irodalom történetével foglalkozott; e könyve már a verselmélet körébe vág, bevezető részét alkotja a jelrendszerekről szóló tanulmányorozatnak mint a strukturalista irodalomelemzés első marxista megfogalmazása, értékelése és rendszerezése. A marxista strukturalizmus kialakítására és álláspontjának tisztázására törekedve, Lotman kritikailag értékeli az orosz formalisták tevékenységét és egyes mai nézeteket. Szerinte a cél „meghatározni a szöveg elemeinek funkcionális kapcsolatait a mű eszmei-művészi egységében“. A fordítást oroszról románra Radu Nicolau végezte; a tanulmányzámba menő előszót Mihai Pop írta. (Editura Univers, 1970.)

Molnár József

## A magyar beszédhangok atlasza

Első ízben vehetünk kezünkbe olyan szakkönyvet, amely teljességre törekszik a magyar beszédhangok képzésének bemutatásakor. A bevezető (szöveges) részben tömören áttekinthető a fonetika történetét, felvázolja a beszédhang-képzés lényeges mozzanatait, a hangjelölés ma használt formáit, a fonémák vizsgálatának korszerű eszközeit és módszereit. Szemléletes összefoglaló táblázatok és gyakorlati jellegű észrevételek teszik teljessé ezt a fejezetet. A tulajdonképpeni atlasz 35 hangtábla alkotja: egy-egy hang helyes kiejtésének sokoldalú ábrázolása. Különösen ezt a fejezetet tanulmányozhatják eredményesen színészek, tanárok, énekesek és mindazok, akik helyes kiejtésre törekednek. (Tanulmánykiadó. Budapest, 1970.)

# téka

**Victor Charreton,  
peintre de la nature  
et de la lumière**

A könyvet a Victor Charreton Barátai néven ismert egyesület adta ki. Első része a művész életét ismerteti, alkotásait méltatja. 1864-ben született, tevékenysége az impresszionizmus korszakában bontakozik ki. Manet, Monet, Degas kora ez. Éles látásmód jellemzi, de alkotómódszerében eltér az impresszionistáktól. Saint-Amant-Tallende-ban (Dél-Franciaország) él, 1936-ban hal meg. Victor Charreton ecsetje többnyire őszi, téli, tavaszi pillanatokot rögzít vászonra. A művészi klasszis azonban a fényárnyalatok hozzáértő visszaadásában jelentkezik. Színeiben látja a fényt. Képein megragadó a színváltozatok harmóniája, amely perspektivikusan illeszkedik egy kiegyensúlyozott életműbe. Ritka művészi igényvel érvényesítette festményein a hangulatiság lehetőségeit. Maurice Genevoix szavait idézve „egyike azon művészeknek, akik legfigyelmesebbek voltak belső kötelezettségeikre; művét élő és klasszikus egésként értékelem”. (Edition Les Amis de Victor Charreton, Paris, 1970.)

## Antik anekdoták

Anekdota magyarul „kiadatlan”-t jelent, tehát éppen az ellenkezőjét annak, amit ez a kis TÉKA-kötet tartalmaz. Az ókori történelem anekdotái ugyanis nemhogy kiadatlanok volnának, hanem bejárták a kerek világot. S az általános műveltséghez tartozik tudni, mit mondott a spártai anya fiának, aki rövid karddal indult a csatába, vagy ki mondta azt, hogy „jöttem, láttam, győztem”. Szabó György tehát újraválogatta és újrafordította

Günter Eichot költőként és rádiójáték-szerzőként ismeri a magyar olvasóközönség. Ebben a prózakötetében, amely a *Kulka, Hilpert, elefántok* címet viseli, groteszk világgal ismerkedhetünk meg: emberszabású állatok vagy talán atavisztikus emberek, jambikus nyulak, trocheikus mormoták, négylábú verssorok, elefánt, aki talán Gábriel arkangyal. „Hogy lettem ez, amaz, vagy ő? Kicsoda, milyen és hovavalósi vagyok?” — kérdezi bbbbbb, az elefánt, és nemcsak ő nem tudja, mi sem tudjuk. Ebből az értelmetlenül értelmes összevisszaságból, sejtelmes bizonytalanságból valamilyen megrendítő magányosság képe bontakozik ki.

A fontolgatás pillanata, a tárgy szemügyre vétele Artur Knoff módszere. Bűvészműtatványt végez: feldob egy szürke témát, megvillantja, hogy tarkának látsszék, és rögvést el is tünteti. Kötete elejére ars poetica-szerű rövid prózát ír *Történetek történetek* címmel: „Mi mindnyájan felületesen ismerjük egymást. Nem vagyunk mind köszönő viszonyban. Megkezdődünk, befejeződünk, és időnként kificamodik a közepünk. Olykor neveket és városokat cserélünk el ételreceptekre és balesetekre. A programunk, sajnos, elkallódott. Az anyagot ingyen kapjuk.”

A program, sajnos, valóban elkallódott. Ami persze nem egetrengető veszteség két-három írás esetében, sőt hét kötet esetében sem. Am az így intézményesítő programvesztéssel, programtalansággal aggályaink vannak, mert mondanom sem kell, hogy például Uwe Brandner áradó — egy szó közepén elharapott és tiszta grafikával befejeződő — írása sem mutat járható utat, inkább csak ötlet.

Jagamas Ferencz Zsuzsanna

## Levél Oxfordba

Az edénybe rejtett madár mesemotívumáról szóló tanulmányom budapesti angol kiadását\* eljuttattam Oxfordba O. R. Gurney neves asszirológushoz, *A nippuri szegény ember* meséjét rögzítő ékírásos agyagtábla tudós megfejtőjéhez. Mivel az időszámításunk előtt 701-ben írott, majd 1951-ben a kisázsiai Sultantepe közelében kiasott — vagyis több mint 2600 éves — asszír agyagtábla több helyt sérült volt, a verses mese néhány kisebb-nagyobb részlete megfejtetlen maradt. A homályos részek közül a legjelentősebb talán épp a nippuri szegény ember első bosszúja,

\* A Contribution to the Tale Motif of the Bird Concealed in the Vessel (The First Revenge of the Poor Man of Nippur). Acta Ethnographica, XIX (1970), 147–59. A tanulmány itthon rövidebb formában a *Revista de etnografie și folclor* 1968. évi 1. számában jelent meg: Cu privire la motivul păsării ascunse în vas (Contribuție la descifrarea unei tăblițe de lut asiriene). Magyarul eddig csak rövid összefoglalást közöltem a *Korunk* 1968. 3. számában: *Egy ékírásos asszír mese megfejtéséhez.*

hisz e bosszú a mese cselekményének egyik sarkalatos epizódja.

Magam — távolról sem az asszír ékírásos jelek, hanem a mai magyar és nemzetközi mesekincs, még közelebről az edénybe rejtett madár mesemotívumának ismerete alapján — az első bosszú megfejtéséhez megoldást javasoltam. Javaslatom a mese két töredékes sorára: a 86. és a 97. sorra vonatkozott, mert ezeknek a kiegészítése által az első bosszú menete azonnal megvilágosodik.

Első javaslatom szerint — az említett mesemotívum értelmében — a szegény ember a két madarat a perselybe rejtette, vagyis a 85–86. sor szögletes zárójelbe illesztett kiegészítéssel így hangzik:

*Dzsimil-Ninurta fogott két madarat, és  
[a madarakat a perselybe] tette és lepecsételte  
annak pecségeit.*

Második javaslatom szerint a 97. sorban a madarak elröpülnek, tehát

*Dzsimil-Ninurta felkelt az éj közepén, mint a  
tolvaj,  
kinyitotta a persely ajtaját, [mire a madarak  
elröpültek].*

Vagyis, a kiegészítések után, az epizód a következő: Dzsimil-Ninurta, a szegény ember, nemesnek öltözve, hintón érkezik Nippurba, és közli a városbíróval, hogy a király megbízásából egy persely aranyat hozott a templom számára. A perselyben azonban, mint tudjuk, arany helyett két madár van. A tiszteletére rendezett esti lakoma után Dzsimil-Ninurta addig tartja szóval a városbíró, míg az kimerülten elalszik. Ekkor Dzsimil-Ninurta kinyitja a perselyt, hogy a madarak elröpüljenek. Reggel az a látszat, mintha az üres perselyt kirabolták volna, mire Dzsimil-Ninurta, mint a király állítólagos küldötte, gondatlanságáért tetőtől talpig végigveri a városbíró.

1970. november 4-i keltezéssel levelem érkezett Oxfordból: O. R. Gurney nemcsak hogy elfogadta, hanem további megfejtéssel meg is erősítette föltevésemet. A 97. sor kiegészítésére vonatkozó javaslatom ismeretében ugyanis megértette a számára eddig értelmetlen sorvégi *[a-na sa-]ma-me* jeleket, vagyis a sor most már teljes formájában így hangzik:

*Dzsimil-Ninurta felkelt az éj közepén, mint a  
tolvaj,  
kinyitotta a persely ajtaját, [mire a madarak  
elröpültek] az ég felé.*

„Az ég felé”: ez az újonnan megfejtett szövegrész igazolja és megerősíti, hogy a hiányzó szavak bizonyosan az elröpülő madarakra vonatkozhatnak. A 86. sor elején az ékírásból semmi nem maradt, tehát ott a szerző nem tudott szavakat megfejtteni, viszont levelében jogosan jegyzi meg, hogy ha a madarak a perselyből elröpültek, akkor nyilvánvalóan be kellett oda tenni őket.

## téka

az antik világ anekdotakincsét, hogy az utókor ne csak derüljön rajta, hanem okuljon is belőle. Volt még egy hozzá hasonló tanára a kolozsvári egyetem bölcsészeti karának a századfordulón: Halász Ignác, aki svéd és norvég népköltési gyűjtése után maga is meséket kezdett közzétenni „Móka bácsi” álneven. Mindkettő követésre méltó példa. Mert külföldös hitele és varázsa van annak, ha a szakember „mókázik”. (Kriterion, 1970.)

Wassily Leontief

### Analiza input-output

A tőkés gazdaságban ma a vállalaton belüli tervezés szinte teljesen helyettesíti az egymást követő próbálgatások hagyományos módszerét. Ez utóbbi módszer nemzetgazdasági szinten is az USA-ban hosszú ideig eredményes volt, „egészen az utolsó évtizedig, amikor is a fejlődés üteme lelassult, s így nagyon sok bonyolult probléma merült fel”. A nemzetgazdasági szintű tervezés a könyvben leírt input-output módszer ismerete nélkül nem lehetséges. Bár a kötet tizenegy tanulmánya mintegy húsz év leforgása alatt jelent meg, tárgyak közösek. A nemzetgazdaságot mint különböző termelő és fogyasztó ágazatok összefüggő rendszerét írja le. Az input-output táblázat összefüggően mutatja a javak és szolgáltatások ágazatok közötti áramlását. (Editura științifică, 1970.)

Bányai János

### Súrlódás

Az elsősorban esszéíróként, kritikusként ismert szerzőnek nem ez az első próza műn-

# téka

kája, de ezzel a regénnyel igazolta egyértelműen, hogy a mai jugoszláviai magyar epika élvonalában van a helye. Egy fiatal nevelőnő keresi helyét a világban, mindenekelőtt önmagával szeretne tisztába jönni; e hideg logikával, esszéírói körültekintéssel megírt történetben azonban nemcsak Réti Eszterről kapunk kegyetlen őszinteségű képet, hanem környezetéről is: akik Eszterrel így vagy úgy kapcsolatba kerülnek, önmagukat, saját világukat is leleplezik. Lélektani hitelessége mellett, Bányai regénye különösen mint a hatvanas évek második felének kiszámítottan pontos társadalomábrázolása emelkedik ki a jelenkori vajdasági magyar irodalomból. (Fórum, 1970.)

## Bethlen Miklós önéletírása

Tizenöt éve jelent meg és gyakorlatilag hozzáférhetetlen a kritikai kiadása ennek a csodálatos könyvnek: Bethlen Miklós élete leírása magától. S most meg kell elégednünk morzsákkal, illetve szemelvényekkel, a néhai kancellár, gazda, kereskedő, építőmester és rabságában memoáriró önéletrajzából. Ezek csak felkeltek az érdeklődést az egész mű iránt, amelyben a hanyatló fejedelmi kor tükröződik, egymás elpusztítására szövetkező, az elpusztítottak vagyona fellett osztozó főuraival, a török nyakára hágó osztrák hatalommal, a két pogány közt vergődő egykori tündérkerttel. S a mű középpontjában maga a szerző áll, aki minden tettére tud egy bibliai idézetet, mint egy prédikátor, és olyan leplezetlenül mesél családi életéről, mint egy naturalista regényíró. Ami az alapszövegből kimaradt, azt elmondja, értékeli, kommentálja Bernád Agoston. (Kriterion 1970.)

Van azonban az oxfordi tudós levelében egy érdekes kérdés, amely nyomban válaszra készített, éspe dig: „Nem tudom megérteni, hogy (a nippuri szegény ember) miért vette magának azt a fáradságot, hogy megfogja a madarakat és betegye őket a perselybe? Mindaz, amire szüksége van, egy üres persely! És az üres persely bizonyára egy jól ismert motívum az ilyen mesékben. Meg tudja ezt Ön magyarázni?”

Éles elméjű gondolat, talán másnak a fejében is megfordulhat. A tanulmány írásakor nem jutott eszembe, hogy a motívum e vonatkozása magyarázatot igényel, ezért most pótolom mulasztásomat.

Az edénybe rejtett madárnak az általam ismertetett összes mesetípusban konkrét szerepe van — a nippuri szegény ember sem ok nélkül folyamodott, a cselhez. A legkézenfekvőbb példa az a mesetípus, amelyben az okos leány a királytól parancsot kap, hogy vigyen is ajándékot neki, de mégse vigyen. Erre ő két edény (tányér, szita) közé madarat zár, s amidőn a király előtt az edényeket szétnyitja, a madár elröpül. A király tehát látja, vagyis meggyőződik arról, hogy a leány valóban ajándékkal jelent meg előtte, mire a leány a madár elröpítése által a parancs második felét is teljesíti.

A nippuri szegény ember azért rejti a perselybe a madarakat, mert egy üres perselyről senki sem hinné el, hogy arany van benne; a madarak súlya a perselyben az aranyat pótolja. Arany helyett a perselyben olyan súlyt kellett elhelyezni, amely a szükséges pillanatban nyom nélkül eltűnik: ezért folyamodott a nippuri szegény ember az ég felé röpülő madarakhoz.

Persze, a motívum realizását a mese világában, nem pedig a valóság szintjén kell méltányolnunk.

Faragó József

